

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

TÉZISEK

Szabó Orsolya

**Kétnyelvűség és kettős identitás a Budapesten élő szlovákok
körében**

*Nyelvtudományi Doktori Iskola
Szlovák nyelvtudományi Doktori Program*

Témavezető: Dr. Zsilák Mária, PhD., egyetemi docens

Budapest, 2012

I. A témaválasztás indoklása, aktualitása, célja

A magyarországi szlovákok történetéről, kultúrájáról, nyelvhasználatáról már számtalan mű látott napvilágot, és számos monográfia mutatja be egy-egy település, tájegység jellemzőit. A fővárosi szlovák közösség múltjáról, különösen a 19. századi korszakáról viszonylag teljes a kép, a fővárosi szlovákság jelenéről, a kisebbségi törvény elfogadását, a kisebbségi önkormányzatok létrehozását megelőző és az azt követő időszakról azonban nem áll rendelkezésünkre összefoglaló mű. A dolgozat ezt a hiányt pótolja.

A dolgozat célja:

A dolgozat célja a Budapesten élő szlovák közösség asszimilációs – szinkron és diakron – folyamatának vizsgálata, ezen belül különösen a nyelvhasználati szokások alakulására, a kétnyelvűség és a nyelvcseré vizsgálatára, illetve magának a magyarországi szlovák kultúrának a kutatására helyezve a hangsúlyt. A disszertáció figyelmet fordít a gazdasági és társadalmi átalakulási folyamatok identitásra gyakorolt hatására, a kettős identitás feltérképezésére, a disszimilációs folyamatokra és a túlélési stratégiákra is. Dolgozatomban arra a kérdésre is választ kívánok találni, hogy milyen kétnyelvűségről beszélhetünk a Budapesten élő szlovák közösség esetében, milyen típusú funkciókat tölt be életükben a kisebbségi és a többségi nyelv, annak használatát hogyan és milyen mértékben befolyásolják a különböző társadalmi és nyelvi tényezők. A nyelvcseré-helyzetben található közösség szociolingvisztikai leírásán túl, a folyamat kialakulásának körülményei és jellemző vonásai, a kisebbségi nyelv háttérbe szorulását előidéző tényezők számba vétele mellett fel kívánom tární azt is, hogy a mindennapi érintkezés során az anyanyelv és a második nyelv közötti választás hogyan történik, és milyen tényezők befolyásolják.

Az identitás kérdéskörében a kutatás elméleti keretei, hipotézisei Bindorffer Györgyi 1993–1996 között végzett dunabogdányi kutatásának eredményein alapulnak.¹ Eszerint a kettős identitás olyan identitáskonstrukció, amelyben egy kisebbség saját etnikai identitásának megőrzése és reprezentációja mellett magáévá teszi a többségi etnikum nemzeti identitásának azon elemeit, amelyek saját etnikai identitásából hiányoznak, vagy csak részben találhatók meg. Mivel az etnikai és a nemzeti identitás kinyilvánítása is az adott szituációtól függ, változó, hogy melyik identitás lép előtérbe. Így azokat a helyzeteket, színtereket kívánom

¹ Vö. Bindorffer Györgyi: Kettős identitás: Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban. Új Mandátum Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2001.

feltérképezni, amelyek során, illetve amelyekben az etnikai identitás kerül előtérbe a mindennapok „szürkeségével” szemben.

A dolgozat főbb kérdései: hogyan élik meg az érintettek szlovákságukat, mekkora az asszimiláció mértéke és milyen identitásmegtartó, „túlélési” stratégiáik vannak az asszimilációval szemben? Milyen szerepe van ebben az anyanyelvnek, a vallásnak, és milyen szerepet tölt be az identitás megőrzésében, megtartásában a szlovák nyelvű óvodai nevelés, iskolai oktatás vagy akár a kisebbségi önkormányzatok? Milyen a magyarországi szlovákság és ezen belül a fővárosi szlovákság viszonya az anyanyelvi kultúra kérdéséhez, milyen kapcsolatok fűzik az itt élőket Szlovákiához, az anyanyelvhez, ez hogyan jelenik meg az egyén és a csoportok szintjén?

A kutatás terepe, időbeli behatárolása, a kutatás módszertana:

A kutatás terepe Budapest, ahol a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint csaknem ötezer szlovák egymástól elkülönülten, szétszórta él, ahol a szlovák nyelvet csak otthon vagy – a vegyesházasságok eredményeképpen ez a jellemzőbb – a különböző rendezvényeken használhatják. A disszertáció a dokumentumelemzésen, a vonatkozó szakirodalom, illetve a témához kapcsolódó, a dolgozat nagyobb részének megírása idején (2011 decemberéig bezárólag) hatályban lévő jogszabályok feldolgozásán kívül jelentős részben résztvevő megfigyelésen, illetve interjúkon alapul, amelyeket az elmúlt hét év során készítettem. A viszonylag széles időszáv következményeként van olyan fejezete is a dolgozatnak, mely nagyjából 2005-ben készült interjúkon alapszik. Az általam készített interjúk mellett feldolgoztam azokat az angol nyelven rendelkezésemre bocsátott, 2010-ben készült interjúkat is, melyek egy 2009–2010-ben, az Európai Unió által finanszírozott kutatás keretében készültek.² Az interjúk elemzésén kívül összeállításra és kiértékelésre került egy viszonylag rövid, az alapadatokon és a nemzetiségi hovatartozáson, anyanyelvi beállásán kívül elsősorban nyelvhasználati kérdéseket tartalmazó, reprezentatívnak nem tekinthető, anonim kérdőív, amelyet az interneten tettem közzé.

² Az EU által finanszírozott ENRI-East projekt: <http://www.enri-east.net/en>

II. A doktori disszertáció felépítése

1. Rövid történeti áttekintés, demográfiai adatok a magyarországi szlovákok vonatkozásában

A fejezet röviden összefoglalja a magyarországi szlovák nyelvszigetek kialakulását, elemzi a szlovák nemzetiségű, illetve anyanyelvű közösség demográfiai adatait a népszámlálások – különösen az 1980–2001. évi adatgyűjtések – alapján. Megállapítható, hogy minden olyan megyében, illetve a fővárosban, ahol a szlovákság a legnagyobb számban él, míg 1980-ban több volt az anyanyelvi bevallások száma, mint a nemzetiségieké, addig 1990-re csökkenés figyelhető meg, és 2001-re ez az arány megfordult, tehát az anyanyelv helyett a kulturális identitás, kulturális kötődés vált meghatározóvá. Ebben a folyamatban jelentős szerepe lehet az 1993-as nemzetiségi törvénynek, a kisebbségi önkormányzatok megalakulásának, a civil szféra erősödésének, amely pozitívan hatott a nemzetiség vállalására, az etnikai tudat revitalizálódására. Ugyanakkor erőteljes a nyelvi asszimiláció, melynek oka a vegyes házasságok általánossá válása mellett a falvakból való elvándorlás, a városokba tömörülés, a falvak elöregedése csakúgy, mint az a tény, hogy az a generáció, amely a szlovák nyelvet (és nem az irodalmi nyelvet) még otthon tanulta, mára kihalóban van, a fiatalabb nemzedékek körében pedig egyre többen a magyart tekintik anyanyelvüknek, a magyar nyelv javára gyengül a kétnyelvűség, és a magyar nyelv dominánssá válik mind a családi, mind az iskolai kommunikációban, a kulturális szocializáció magyar nyelvűvé válik. A több száz éve zajló akkulturációs és asszimilációs folyamatok hatására a magyarországi szlovákok „kétkulturájúsága”, kettős identitása a 2001. évi népszámlálási adatok kapcsán is megmutatkozott, amikor először nyílt lehetőség a többszörös identitás bevallására.

2. Rövid történeti áttekintés, demográfiai adatok a Budapesten élő szlovákok tekintetében

A fejezet röviden összefoglalja a Budapesten élő szlovákok különböző csoportjainak letelepedését. Kitér a 18. század közepétől, Magyarország északi területéről érkező szlovákok, a később betelepülők, a lakosságcsere következményeként megfogyatkozó közösség, majd az 1950-es évektől a különböző szlovák nyelvszigetekről a fővárosba érkező szlovákság történetére. A népszámlálások alapján elemzi a szlovák nemzetiségű, szlovák anyanyelvű, illetve szlovákul beszélő lakosság létszámadatait, egyes kerületekre lebontva is. A 2001. évi adatok szerint Budapest szlovák népessége összesen 4.929 főt tett ki, melyben a legnagyobb arányt a 15–39 év közöttiek képviselik, őket követi a 40–59 év közöttiek csoportja és csak a harmadik a 60 évesek, és a 60 év felettiek generációja. A száz felnőtt korúra jutó

gyermekkorúak száma 16, míg az öregkorúak száma 40. Összefoglalásként elmondható, hogy a 2001. évi népszámlálási adatok alapján a magyarországi és a fővárosi szlovákság is elsősorban kulturális kötődése alapján határozta meg magát kisebbségként. Ahogyan egy 2010. évi kutatás összegezte, a hazai szlovákság erős közösségtudattal rendelkező, jól integrálódott nemzeti kisebbség, ahol az integráltság, a kisebbségi nyelv és az etnikai azonosság nem játszik már főszerepet, ám annál fontosabb a kulturális és a közösségi összetartozás tudata.³

3. Az identitás – a kettős identitás

Az identitásról, illetve a kettős identitásról szóló fejezet röviden bemutatja az identitással kapcsolatos – a dolgozat szempontjából releváns – főbb elméleteket, illetve Bindorffer Györgyi kettős identitás konstrukcióját, melyet a dolgozat a magyarországi, illetve a fővárosi szlovákságra adaptál. Gyivicsán Anna szerint a magyarországi szlovákok esetében a származás az etnikai identitás legerősebb láncszeme, még akkor is, ha már nyelvileg és kulturálisan elmagyarosodtak.⁴ A dolgozat vizsgálja az etnikai identitás különféle rétegeit, a származás mellett a nemzetiséghez és anyanyelvhez való kötődés vállalását, kinyilvánítását, mely, mint dinamikus elem, a különböző társadalmi változások függvényében folyamatos változást mutat. Összességében elmondható, hogy a fővárosi szlovák közösség tagjai életvitelükben a magyarsághoz asszimilálódtak, magyar nemzeti identitásuk, magyar nemzeti érzéseik is vannak. Magyarország a hazájuk, a hétköznapiakban magyarul beszélnek, miközben kötődnek a szlovák hagyományokhoz, kultúrához, nyelvhez is, s mindent megtesznek etnikai kultúrájuk megőrzése érdekében. A mindennapi élet rutinjai tehát már a magyarsághoz kapcsolják a magyarországi szlovákokat, így a hétköznapiakban semmiben sem különböznek a többségi társadalom tagjaitól. Van azonban még egy „plusz” kultúra, még egy „plusz” nyelv, ami bizonyos alkalmakkor megjelenik, és ilyenkor erősebbnek bizonyul, mint a hétköznapi többségi világa. Az, hogy az identitásukban éppen melyik elem kerül felszínre, előtérbe, a szlovák származás tudata, a nemzetiséghez, anyanyelvhez kötődés, a szlovák vagy a magyar kulturális elemek, a haza képe, vagy akár az állampolgárság ténye, természetesen az adott szituáció függvénye.

³ Örkény Antal–Sik Endre: Szlováknak lenni Magyarországon. In: Kolosi Tamás–Tóth István György (szerk.): Társadalmi riport 2010. TÁRKI, Budapest, 2010. 346. p.

⁴ Gyivicsán Anna: Látélet egy nemzetiségről: a magyarországi szlovákok. In: Gyivicsán Anna: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói II. Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, Békéscsaba, 2003. 8. p.

4. Asszimiláció

A fejezet a hazai szlovákság, illetve a fővárosi szlovákok körében végbement asszimilációt mutatja be, Milton Gordon és Milton Yinger modelljei alapján. Megállapítható, hogy a hazai szlovákság körében az asszimiláció mellett a disszimiláció is jelen van. A kisebbségi önkormányzatok létrehozásával elsősorban kulturális téren sikerült a hazai szlovákságot mozgósítani, és ha a nyelvet már nem tekinthetjük is az etnikai identitás magjának, a megőrzött kulturális elemek, hagyományok, szokások; az énekkar, a tánccsoport vagy a különböző egyesületek, klubok is a közösséghez tartozás tudatát erősítik elsősorban a legidősebbek, illetve a középgeneráció tagjaiban.

5. Nyelvhasználat – még mindig anyanyelv?

A fejezet az anyanyelv, a kétnyelvűség, a nyelvválasztás kérdéskörével foglalkozik. A statisztikai adatok elemzése után az egyes nyelvhasználati színtereket megvizsgálva megállapítja, hogy a magánszférában, az otthoni nyelvhasználat tekintetében a legidősebb generáció egy része anyanyelvének tekinti a szülőhelyén használt nyelvváltozatot, az otthon, családi körben megtanult szlovák nyelvet azonban már csak nagyon korlátozottan tudja használni, saját családjában a többségi nyelv használata jellemzi. A középgeneráció esetében az anyanyelv a helyi nyelvváltozatok valamelyike, illetve a magyar nyelv. Az irodalmi nyelvet, standard nyelvet ugyan megtanulhatta az általános iskolában, gimnáziumban, illetve a szlovákiai egyetemeken valamelyikén, de érzelmileg nem kötődik hozzá. A fiatalabb generáció tagjai esetében még inkább a magyar nyelv dominál, a szlovák nyelv valamelyik helyi változatát esetleg értik, de nem beszélik, ha a szlovák iskolában megtanulták is a szlovák irodalmi nyelvet, azt már nem tekintik anyanyelvüknek. A legfiatalabb generáció, az iskolás korosztály, ha a szlovák iskolába jár is, magyar anyanyelvű. A legtöbb, kétnyelvűséggel, nyelvcserével foglalkozó kutatás a szülők otthoni nyelvhasználatát tartja a nyelvmegtartás legkritikusabb pontjának; ha a nyelvet ez a korosztály nem örökíti át, akkor a nyelvcseréje folyamata egyre előrehaladottabbá válik, a nyelvi asszimiláció elkerülhetetlen. Az interjúkból és a kérdőíves válaszokból is az válik világossá, hogy generációtól függetlenül, családon belül – nagyon ritka kivételektől eltekintve – nem beszélhetünk kisebbségi nyelvhasználatról, még a magyarországi, illetve fővárosi vezető szlovák értelmiség körében sem, holott ez a réteg fontosnak tartja az anyanyelv, kisebbségi nyelv szerepét az etnikai identitás megtartásában.

6. A szlovák oktatásügy Magyarországon

Több szociológiai, illetve nyelvészeti kutatás is állítja, hogy a magyarországi nemzetiségekre jellemző szórványlét és a család anyanyelv-átörökítő funkciójának elvesztése miatt – a kisebbségi nyelvek használata jellemzően a privát szférából is kiszorult – csak a kisebbségi nevelési, oktatási rendszer adhat esélyt arra, hogy megállítható és (esetleg) visszafordítható legyen az asszimiláció, a nyelvvesztés folyamata. Ebből következik, hogy a kisebbségi oktatási intézményeknek biztosítaniuk kell mindazokat a szolgáltatásokat, amelyeket általában az oktatás nyújt, és emellett (külső, családi-közösségi támogatás hiányában is) meg kell teremteniük az anyanyelv elsajátításához, fejlesztéséhez és e népcsoportok kultúrájának és történelmének megismeréséhez szükséges feltételeket is.⁵

A fejezet foglalkozik a magyarországi nemzetiségi oktatás alakulásával 1945-től napjainkig, az oktatáspolitikának, illetve nyelvpolitikának a szlovákság asszimilációjára kifejtett hatásával. Bemutatja a fővárosi szlovák nevelési-oktatási intézményt.

7. Egyházi élet

Az identitás megtartásában, az anyanyelv megőrzésében az egyházak a történelem során fontos szerepet játszottak. A fejezet a rövid történeti bevezetőn, statisztikai adatokon túl képet ad a fővárosi katolikus és evangélikus szlovákság jelenlegi helyzetéről. A második világháborút követően, a rendszerváltozást megelőző időszakban a fővárosban nem volt lehetőség arra, hogy a katolikus szlovákság anyanyelvén hallgathasson szentmisét. 1999-ben a Józsefvárosi Szlovák Kisebbségi Önkormányzat szervezte meg a Józsefvárosi Plébániatemplomban a szlovák nyelvű szentmiséket. Az evangélikusok a Luther udvarban lévő templomban, majd a templom 1965-ben bekövetkezett eladása után a templom helyett az egyik lakásban kialakított kápolnában gyakorolhatták vallásukat, azonban a gyülekezet az 1980-as évekre már csupán 2–3 főből állt, az ezredfordulóra teljesen meg is szűnt. 2003-ban szintén kisebbségi önkormányzati kezdeményezésre indultak be újra az istentiszteletek, azonban – csakúgy, mint a katolikusok esetében – igen csekély az istentiszteletek látogatottsága. Megállapítható, hogy a fővárosi szlovákság esetében a katolikusok és az evangélikusok részére is biztosítottak a szlovák nyelvű szentmisék, istentiszteletek, a

⁵ Lásd erről a témáról bővebben például: Bindorffer Györgyi–Horváth Sándor–Janek István–Krékity Tamás–Szabó Orsolya–Tolnai Mirjana: Asszimiláció, nyelvhasználat, identitás – a kettős identitás összehasonlító vizsgálata a magyarországi német, horvát, szerb, szlovák és szlovén kisebbség körében: szinkron és diakron dimenzióban. Munkabeszámoló. OTKA, 2006, http://real.mtak.hu/194/1/37400_ZJ1.pdf; Erb Mária–Knipf Erzsébet: A magyarországi német kisebbség nyelve és nyelvhasználat az ezredfordulón, http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_kisebbssegek/Nemzeti_es_etnikai_kisebbssegek_mo_on%20a%2020_sz/pages/026_moi_nemet.htm

katolikusok havonta, az evangélikusok pedig hetente egyszer vehetnek részt szlovák nyelvű szentmisén. A fővárosi szlovák közösség azonban egymaga nem képes megtölteni a templomot, kápolnát, így több, főváros környéki településről érkeznek hívek a misére, illetve újabban már az evangélikusok istentiszteleteire is. A fiatalok hiányoznak ezekről az alkalmakról, a legfiatalabb generáció, az iskolás korosztály pedig, ha tanul is hittant az iskolában, vagy szlovákiai szlovák, vagy a főváros közeli szlovák települések egyikéről származik, vagy szülei nem is szlovák származásúak és nem beszélik a nyelvet, így a földrajzi távolság vagy a nyelvi korlátok miatt ezek a gyerekek nem jelenthetnek utánpótlást, nem fogják a gyülekezet létszámát növelni.

8. Kisebbségi önkormányzatok

A fejezet röviden bemutatja a kisebbségi önkormányzatok létrejöttéhez vezető utat, elemzi az öt választás eredményeit, különös tekintettel a fővárosra és kerületeire. Bemutatja a Fővárosi Szlovák Önkormányzatot, illetve annak egyes intézményeit. Vizsgálja a nyelvválasztást, nyelvhasználatot a kisebbségi önkormányzatokban. Megállapítja, hogy a budapesti szlovák kisebbség rendelkezik azzal az infrastruktúrával, amelynek segítségével lelassítható az asszimiláció, a rendszerváltást követően újrafogalmazott kisebbségpolitikai koncepció a nemzetiségeket „államalkotó tényezőként” ismerte el, s megteremtette a törvényi és anyagi hátteret egy radikálisan új szervezeti struktúra kiépítéséhez, mellyel a fővárosi szlovákság élt is.

9. Nyelvi veszélyeztetettség, nyelvcsere, nyelvi revitalizáció – nyelvi tervezés

A fejezet a *nyelvi veszélyeztetettség*, *nyelvcsere*, *nyelvi revitalizáció*, *nyelvi tervezés* fogalmak bemutatásán túl a fővárosi szlovák közösség nyelvi veszélyeztetettségét, nyelvcserejét vizsgálja. Foglalkozik a nyelvi revitalizációval, melynek jelentése esetünkben a nyelvhasználat megerősítéseként értelmezendő, a cél tehát az, hogy a magyarországi szlovákság a szlovák nyelvet – és most már az irodalmi szlovák nyelvet – mind a nyelvhasználati színterek esetében, mind a beszélők száma tekintetében egyre több szituációban és egyre többet használja. Több hazai kutatás⁶ is foglalkozott a kérdéssel, hogy kinek és mit kellene tennie a szlovák nyelv revitalizációja, a nyelvi asszimiláció lassítása érdekében. A kutatások eredményei, illetve az általam készített interjúk alanyai közül is sokan

⁶ Lásd például: A szlovák nyelv Magyarországon című, 2002–2007 között zajlott nyelvészeti projektet. Az eredményeket közli: Uhrin Erzsébet: Szlovák nyelv Magyarországon a nyelvhasználók szemszögéből. In: Uhrinová, Alžbeta–Žiláková, Mária (eds.): Slovenský jazyk v Maďarsku. Bibliografia a štúdie – I. VÚSM, Békešská Čaba, 2008. 145–223. p.

az intézmények, elsősorban az oktatási intézmények fontosságát hangsúlyozták, kiemelték a szlovákiai vendégtanárok szükségességét, a pedagógusok egymás közötti kizárólagos szlovák nyelvhasználatát, a rendszeres nyelvi továbbképzéseket, az iskolán kívüli programokat szlovák nyelvi környezetben. Szükséges a nyelv presztízsének emelése, hogy a szülők és a fiatalok is lássanak perspektívát a nyelvtanulásban. A nyelvfeléléstéssel, nyelvmegerősítéssel kapcsolatban nyilvánvaló, hogy e törekvések akkor válhatnak sikeressé, ha a közösség, a beszélők kezdeményezésére indulnak el, akik érzékelik a nyelvcserében, nyelvvesztésben rejlő veszélyeket, és szükségesnek látják az ilyen tendenciákat ellensúlyozó tevékenységek, programok megszervezését. A szakemberek egyik feladata és szerepe lehet az ilyen irányú veszélyek tudatosítása a nyelvi közösségben, ugyanakkor a lehetséges megoldások körvonalazása.⁷

III. Összegzés

A kisebbségi közösség tagjainak többsége az etnikai identitás megtartásának legfontosabb elemeként általában a nyelvet jelöli meg. Az, hogy ki melyik nyelvet tekinti anyanyelvének, és miért, generációtól függően eltérő mértékben összefüggést mutat a származással és a csoporttagság felvállalásával, illetve a jobban beszélt nyelvvel, tehát érzelmi és gyakorlati dimenziói egyaránt vannak. Igaz, hogy sokan hangsúlyozzák a kisebbségi nyelv fontosságát, a gyakorlatban azonban egyre kevésbé beszélik, egyre szűkül azoknak a nyelvhasználati színtereknek a köre, ahol lehetőség van a szlovák nyelv használatára. A hagyományos nyelvhasználati színtereket megvizsgálva – otthon, baráti kör, munkahely, oktatás, egyház – a következő állapítható meg:

1. Helyi nyelvváltozatok versus irodalmi nyelv:

A magyarországi szlovák nyelvjárások helyi nyelvváltozatok, amelyek az itt élő szlovákok anyanyelvének tekinthetők, mára kihalóban vannak, kevés kivételtől eltekintve csak a legidősebb generáció beszéli azokat, gyermekeik, unokáik nem sajátították el a helyi nyelvet. A fővárosi szlovákság esetében jobban megőrizték anyanyelvüket azok, akik később, a 20. század közepétől érkeztek a fővárosba, a 19. században letelepedő szlovákok leszármazottainak nyelvi asszimilációja sok esetben már a századfordulóra végbement. A fővárosi szlovákság „látható” közösségében, tehát azok esetében, akik akár aktívan, akár passzívan részt vállalnak a fővárosi szlovákok kulturális életében, ha – ritka kivételtként –

⁷ Gál Noémi: Veszélyeztetett nyelvek és a nyelvfeléléstés. *Korunk*, 2009. Február
<http://epa.oszk.hu/00400/00458/00146/galn.html>

képviseltetik is magukat, már csak magyarul beszélnek. A középgeneráció az iskolában megtanult szlovák irodalmi nyelvet is egyre kevésbé használja, elsősorban csupán azok beszélik, akik valamilyen módon – munkájuk révén vagy az önkormányzatok, illetve civil szervezetek tagjaként – kapcsolatban maradtak a szlováksággal. Sokan azonban nem elégedettek szlovák nyelvtudásuk szintjével, és mivel a magyar nyelvet jobban beszélik, a szlovák nyelv egyre jobban kiszorul a mindennapok nyelvhasználatából. A családi, baráti körben használatos nyelv – kevés kivételtől eltekintve – a többségi társadalom nyelve. A fiatal nemzedék nyelve pedig szinte kizárólag a magyar nyelv, a szlovák oktatási intézményt végzettek esetében is. A legfiatalabbak, a gyerekek, ha tanulnak is az óvodában, iskolában szlovákul, kevés kivételtől eltekintve már idegen nyelvként tanulják meg a szlovákot, és mivel maguk között nem használják, otthon sem ezen a nyelven beszélnek, inkább passzív szókinccsel bírnak.

2. Nyelvhasználati színterek:

A főbb nyelvhasználati színterek közül a fentiek alapján tehát generációtól függetlenül az otthoni, családi körben beszélt nyelv elsősorban a magyar nyelv. Az iskolában elsajátított szlovák irodalmi nyelvet kevés kivételtől eltekintve a középgeneráció, illetve a fiatalabb generáció tagjai csupán a munkahelyen, kisebbségi önkormányzatokban használják. A kisebbségi önkormányzati képviselőknek elvileg valamilyen szinten beszélniük kell szlovákul, így ez az intézmény is lehetőséget ad a szlovák nyelv használatára. Azonban itt is az a helyzet áll elő, mint az iskola, óvoda esetében, hogy amennyiben akár egy olyan tag is van a testületben, aki nem beszél, vagy nem beszél elég jól szlovákul, illetve nem elégedett a nyelvtudásával és ezért nem kommunikál szlovák nyelven, inkább a magyar nyelvet használják. Az esetlegesen felmerülő szakkérdések megvitatásához szükséges speciális szókinccset pedig általában már csak magyarul birtokolják a kisebbségi önkormányzati képviselők. A törvény rendelkezése alapján pedig a testületi üléseken jelen kell lennie a település jegyzőjének, munkatársának, aki a törvényességért felel, ami szintén a magyar nyelv használatát követeli meg. A jegyzőkönyvek is leginkább magyarul készülnek. A templomban lehetőség van ugyan a szlovák (irodalmi) nyelvű szentmisén, istentiszteleten való részvételre, a fővárosi szlovákság jelentős része azonban nem él ezzel a lehetőséggel: vagy a vallási meggyőződése hiányzik, vagy a nyelvtudása. A különféle szlovák szervezetek, az önkormányzatok által létrehozott intézmények azok a nyelvhasználati színterek, ahol gyakoribb a szlovák nyelvű kommunikáció, mint a magyar. Ennek oka egyrészt a fővárosi szlovák önkormányzat vezetésének hozzáállása, illetve a tagok életkora is döntő szerepet

játszik benne. Uhrin Erzsébet a békéscsabai szlovák értelmiség nyelvhasználatát⁸ vizsgálva megállapította – és ez a megállapítás érvényes a fővárosi szlovákság esetében is –, hogy a szlovák nyelv intézményi nyelvvé vált, vagyis otthon már nem beszélik, azonban a különféle civil szervezetek, önkormányzatok rendezvényein, énekkarban, tánccsoportban újra elkezdene szlovákul beszélni. Ez azonban elsősorban a középgenerációt, illetve az annál idősebb generációt jellemzi.

Összességében megállapítható, hogy a fővárosi szlovák közösséget a nyelvcsere előrehaladott állapota jellemzi, a közösség tagjai – kevés kivételtől eltekintve – a nyelvhasználati szinterek jelentős részében, generációtól függetlenül a többségi nyelvet használják. A legfontosabb, családi nyelvhasználat azonban egyre szűkebb körre jellemző, a család nyelvátörökítő szerepe nélkül viszont az intézmények nem elegendőek a nyelvcsere visszafordításához.

3. Az identitás – a kettős identitás:

Az identitás vizsgálata során abból a feltételezésből indultam ki, hogy a Budapesten élő szlovákoknak kettős identitásuk van, és az etnikai identitásuk legfontosabb eleme a származás, illetve az anyanyelv és a kultúrához, közösséghez tartozás. Az etnikai identitás legerősebb eleme a származás, mely – mint eleve adott dolog – nem választás kérdése. A másik rétege az anyanyelvhez és a nemzetiséghez való kötődés vállalása, kinyilvánítása, utóbbi, mint dinamikus elem, a különböző társadalmi változások függvényében folyamatos változást mutathat. A legutóbbi népszámlálás adatai még nem állnak rendelkezésre, azonban a 2001. évi adatok alapján a fővárosi szlovákság elsősorban kulturális kötődése alapján határozta meg magát kisebbségként, identitásában az anyanyelv, a nemzetiségi hovatartozás mellett/helyett a kulturális és a közösségi összetartozás tudata a legerősebb elem. A 2001. évi adatokat elemezve a fővárosi szlovákság körében a disszimiláció is megfigyelhető, tehát a fiatalok is részesei a kisebbségi kultúrának, ami perspektívát nyújt az etnikai túléléshez. A kulturális értékekhez való ragaszkodás pótolhatja azt a kohéziós hiányt, amit a nyelvvesztés okozott.⁹

⁸ Uhrin Erzsébet: A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználat. VÚSM, Békéscsaba, 2004.

⁹ Bindorffer Györgyi: Etnikai, nemzeti és kétnemzeti identitás. Előszó. In: Bindorffer Györgyi (szerk.): Változatok a kettős identitásra. Kisebbségi léhelyzetek és identitásalakzatok a magyarországi horvátok, németek, szerbek, szlovákok, szlovének körében. Gondolat Kiadói Kör–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2007. 13. p

A disszertáció témájában megjelent publikációk:

Szabó Orsolya: A magyarországi szlovákok az 1980, 1990, 2001. évi népszámlálások tükrében. In: Kovács Nóra–Szarka László (szerk.): Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. Az MTA Kisebbségkutató Intézetének évkönyve II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. 267–284. p.

Szabó Orsolya: Problém dvojazyčnosti a dvojitej identity Slovákov v Maďarsku v zrkadle štatistických údajov. In: Uhrin Erzsébet–Zsilák Mária (red.): Slovenčina v menšinovom prostredí (Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku, Békésska Čaba, 16-17. októbra 2003), Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, Békéscsaba, 2004. 392–407. p.

Szabó Orsolya: Reform vagy módosítás? In: Kovács Nóra–Osvát Anna–Szarka László (szerk.): Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004. 191–208. p.

Szabó Orsolya: Regulations Concerning National and Ethnic Minorities in Hungary: The Minority Law and the Process of Its Modification. In: Tóth, Ágnes (ed.): National and Ethnic Minorities in Hungary, 1920–2001. Atlantic Research and Publications, Inc., Highland Lakes, New Jersey, 2005. 200–225. p.

Szabó Orsolya: The Minorities Act and The Amendment or "the Much Expected, Highly Important Freak with a Bitter Fate". In: A Roma's Life in Hungary. Report 2004. Stagnation (Ed. Kállai E, Törzsök E), EÖKIK, Budapest, 2005. 113–136. p.

Szabó Orsolya: A Budapesten élő szlovákok identitása. *Pro Minoritate* 2005/Tél, 73–90. p.

Szabó Orsolya: „És vége is, mert többen nincsenek.” In: A. Gergely András–Papp Richárd–Prónai Csaba: Kultúrák között. Hommage à Boglár Lajos. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest, 2006. 286–291. p.

Szabó Orsolya: Dvojité identity budapeštianskych Slovákov. In: Anna Divičanová–Alžbeta Uhrinová–Sándor János Tóth (red.): Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku. Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, Békéscsaba, 2006. 82–86. p.

Szabó Orsolya: Kettős identitás? – Budapest és Piliscsév szlovák közösségei. In: Bindorffer Györgyi (szerk.): Változatok a kettős identitásra. Kisebbségi léhelyzetek és identitásalakzatok a magyarországi horvátok, németek, szerbek, szlovákok, szlovének körében. Gondolat – MTA Etnikai- nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2007. 63–109. p.

Szabó Orsolya: Double identity? The Slovak Communities of Budapest and Piliscsév. In: Barszczewska, Agnieszka–Peti, Lehel (eds.): Integrating Minorities: Traditional Communities and Modernization. The Romanian Institute for Research on National Minorities–Kriterion, Cluj-Napoca, 2011. 175–207. p.